

ЗЕМЉИШНИ РЕСУРСИ КАО ФАКТОР ПОВЕЋАЊА ДОХОТКА ПОРОДИЧНИХ ГАЗДИНСТАВА У АП ВОЈВОДИНИ¹

Даница Бошњак², Весна Родић²

Резиме: Најзначајнији субјекти у организовању пољопривредне производње како у Србији у целини, тако и у Војводини, су породична газдинства. Ови субјекти поседују највећи део производних капацитета у пољопривреди, од којих је најзначајнији пољопривредно земљиште. У Војводини данас породична газдинства поседују 73% укупног пољопривредног, односно 77% обрадивог земљишта овог производног подручја.

Истраживања у овом раду су фокусирана на промене у земљишним ресурсима и начину њиховог коришћења. Циљ рада је да се анализом стања укаже на (не)искоришћеност пољопривредног земљишта и могућност његовог интензивнијег коришћења, као значајног фактора повећања дохотка породичних газдинстава.

Кључне речи: породична газдинства, земљиште, капацитети, коришћење, АП Војводина

Увод

У организовању пољопривредне производње, како у Србији у целини, тако и у Војводини, данас учествују три врсте субјеката - пољопривредна предузећа, земљорадничке задруге и породична газдинства. Између ових субјеката постојале су и постоје значајне разлике које детерминишу њихов положај и релевантност за укупну пољопривредну производњу у одређеном подручју и временском периоду. Специфичности појединих субјеката биле су

¹ Рад представља део истраживања на пројекту „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије-диверзификација дохотка и смањење сиромаштва“, бр. ОН179028, који у периоду 2011-2014. године финансира МНТР Владе Републик Србије

² Др Даница Бошњак, ред. проф., др Весна Родић, ред. проф., Пољопривредни факултет Нови Сад, Департаман за економику пољопривреде и социологију села, e-mail: danicab@polj.uns.ac.rs, rodicv@polj.uns.ac.rs

предмет бројних агроекономских анализа (Новковић и сар., 1995, Богданов и Божић, 1996, Новковић и Родић, 1996, Лучић и сар., 2003, Буквић, 2003, Вукоје и Зекић, 2010). Најзначајнијим субјектима свакако се могу сматрати породична газдинства, јер су она најбројнија и поседују највећи део производних капацитета за пољопривредну производњу.

Према попису из 2002. године³ број породичних газдинстава у Војводини износио је 201.475, што је за 22% мање од броја у 1991. години⁴. Када се говори о доминацији пољопривредних газдинстава у погледу производних капацитета пре свега се мисли на земљиште, као један од основних ресурса ових субјеката (Рајић и сар., 2007). Иако поседују значајан фонд пољопривредног земљишта, породична газдинства у Војводини су била и остала мале просечне величине⁵ и неповољне поседовне структуре⁶ (Бошњак и Милић, 1996, Бошњак, 1997, Пејановић, 2007, Божић и сар., 2011).

Полазећи од тога да је мали посед, са једне стране, предодређен за интензивну производњу, а са друге стране имајући у виду потребу одрживог управљања пољопривредним земљиштем (Rodić et al, 2007a), истраживања у овом раду фокусирана су на промене у земљишним ресурсима и начину њиховог коришћења. Аутори настоје да анализом стања укажу на недовољно искоришћене потенцијале и могућности интензивнијег коришћења земљишта, као значајног фактора повећања дохотка по јединици површине, па самим тим и укупног дохотка газдинства.

Материјал и метод рада

Предмет истраживања у овом раду су земљишни ресурси породичних газдинстава у АП Војводини. Анализом су обухваћени како капацитети

³ Иако се поузданост података из пописа 2002. године често (оправдано) доводи у питање, поузанијих и новијих података о броју пољопривредних газдинстава у АП Војводини једноставно нема па је то једина евиденција на основу које се може вршити било каква анализа

⁴ Смањење броја пољопривредних газдинстава је процес иманентан развоју и овакви процеси одвијали су се, различитом динамиком, како у земљама са развијеном пољопривредом, тако и у земљама у транзицији (Goddard et al, 1993, Sarris et al, 1999, Божић и сар., 2004, Blandford and Hill, 2005), које су управо захваљујући томе унапредиле конкурентност својих пољопривреда. У тим земљама, међутим, овакви процеси су, по правилу, били праћени истовременим смањењем броја запослених у пољопривреди и укрупњавањем поседа. Код нас, на жалост, ови процеси, због бројних разлога, теку знатно споријом динамиком.

⁵ Просечна величина газдинства у АП Војводини је (према попису из 2002. године) 3,38 ха, а са закупом 3,59 ха обрадивог земљишта (Пејановић, 2007).

⁶ Породична газдинства се одликују великим бројем одвојених делова. Према подацима пописа из 2002. године породично газдинство у Војводини има просечно три одвојена дела, а просечна величина одвојеног дела је 125 ари (Божић и сар., 2011).

земљишта, тако и начин њиховог коришћења. Оцена начина коришћења извршена је сагледавањем структуре коришћења пољопривредног земљишта, структуре коришћења ораница и нивоа остварених приноса основних ратарских усева.

Временска анализа обухватила је период од 1955. до 2009. године. За реализацију постављеног циља истраживања коришћена је званична статистичка евиденција (www.stat.gov.rs). У раду је примењен компаративно-аналитички метод, а резултати истраживања приказани су табеларно.

Земљишни ресурси породичних газдинстава у АП Војводини

Пољопривредно земљиште у Војводини чини 83% њене територије. Апсолутно посматрано, према подацима за 2009. годину, то је фонд од 1.780.756 ха. Доминантну улогу у коришћењу пољопривредног земљишта имају породична газдинства (таб. 1). Овим субјектима је у 2009. години на располагању био фонд од 1.304.073 ха, што чини 73% укупног пољопривредног земљишта у покрајини. Од укупног фонда пољопривредног земљишта које поседују породична газдинства 97% је обрадиво.

Посматрано у дужем временском периоду (1955-2009), доминантност породичних газдинстава у укупним земљишним ресурсима се мењала (таб.1). Најзначајније учешће ових субјеката било је 1955. године, након чега оно слаби, под утицајем различитих аграрно-политичких мера које је, у циљу јачања друштвеног сектора, предузимала држава, а које су биле најинтензивније управо на подручју Војводине (Јевђовић, 1978).

Ове мере довеле су до тога да је на почетку деведесетих учешће породичних газдинстава у укупним пољопривредним површинама било скоро изједначено са учешћем друштвених предузећа. Овај тренд заустављен је почетком 90-тих година, доношењем Закона о враћању земљишта бившим власницима и укидањем земљишног максимума. Од тада учешће породичних газдинстава у укупном земљишном фонду поново расте⁷. Захваљујући расту површина породичних газдинстава, до којих је дошло, пре свега, у последњој декади посматраног периода (просечна годишња стопа промене 2,08%), фонд пољопривредног земљишта који поседују породична газдинства је данас на нивоу од пре педесет година.

⁷ У 2009. години у односу на 1990. годину пољопривредна површина коју поседују пољопривредна газдинства је повећана за 35.97%, што је апсолутно посматрано повећање од 344.995 ха. Највише је повећан фонд ораница (305.964 ха), затим пашњака (20.524 ха), ливада (11.948 ха) и бара и трстика (4.913 ха). Најмање су повећане површине под воћњацима (3.081 ха), док су површине под виноградима смањене за 1.601 ха.

Када се посматра учешће земљишних површина породичних газдинстава у укупном фонду пољопривредног земљишта, може се запазити да ова газдинства имају значајно учешће управо у тзв. интензивним површинама (у површинама ораница 78%, воћњака 79% и винограда 75%), док је учешће у мање интензивним начинима коришћења (ливадама, пашњацима и барама и трстицима) далеко мање.

Коришћење пољопривредних површина породичних газдинстава

Породична газдинства у Војводини поседују значајне површине релативно квалитетног земљишта (Васин и Секулић, 2005). Међутим, како је то већ наглашено, основно обележје ових субјеката је мали посед и неповољна поседовна структура. Поред тога, због општег стања у земљи и кризе која дужи низ година притиска пољопривреду, остали физички капитал којим располажу ова газдинства (опрема, пољопривредна механизација и др.) је скроман и мало се користи за генерисање додатног дохотка (Богданов, 2007). Како су и друге могућности за диверзификацију дохотка у руралним подручјима више него скромне, обезбеђење већег дохотка из пољопривреде биће, по свему судећи, и у догледној будућности основни начин елиминисања сиромаштва, које све више захвата ова газдинства (Богданов, 2007). У том смислу може се тврдити да ће опстанак и развој пољопривредних газдинстава бити у великој мери условљен управо начином коришћења расположивог земљишног фонда.

Учешће интензивних површина у укупним пољопривредним површинама у АП Војводини је високо, али се не може говорити о њиховом значајнијем повећању у посматраном периоду. Површине под ораницама јесу повећане за 2%, а површине под воћњацима чак три пута, али су истовремено површине под виноградима смањене за 3,5 пута па је укупно посматрано учешће интензивних површина за више од пола века повећано за скромних 1,5%.

Данас (подаци за 2009. годину) је учешће интензивних површина у укупним пољопривредним површинама у АП Војводини преко 95% (таб. 2). Међутим, удео површина под воћњацима је свега 1%, а винограда 0,57% па је јасно да је развој породичних газдинстава и њихова економска моћ у највећој мери условљен начином коришћења ораница⁸. Ово тим пре ако се зна да је подизање воћњака и винограда инвестиција у коју економски ослабљена породична газдинства (Божич и сар., 2006), изложена дугогодишњем

⁸ Учешће ораница у пољопривредним површинама у читавом посматраном периоду (1955-2009) је веће од 90%, а у последњој деценији достиже чак 94%.

Табела 1. Учешће породичних газдинстава у укупним земљишним ресурсима АП Војводине
 Table 1 Share of family farms in total agricultural land in Autonomous Province of Vojvodina

Начин коришћења	Године												Индекс 57=100
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009	
Повр. (000 ha)	1.364	1.263	1.148	1.108	1.050	1.007	978	959	1.101	1.140	1.170	1.304	96
(% од укупних)	72,61	67,47	62,93	60,81	57,97	56,22	54,95	53,88	61,35	63,78	65,37	73,23	101
Оранице (%)	78,54	74,12	68,58	66,23	62,87	60,83	59,73	58,54	64,89	67,27	69,68	77,55	99
Воћњаци (%)	68,80	50,67	45,99	56,27	62,22	55,92	62,37	66,59	67,14	72,62	74,41	78,96	115
Виногради (%)	88,60	83,94	80,32	80,78	82,62	78,62	74,48	70,04	70,81	71,30	72,51	75,18	85
Ливаде (%)	73,18	59,56	49,54	48,57	38,96	37,01	30,46	29,20	34,26	40,72	39,09	52,64	72
Пашњаци (%)	18,23	12,97	13,20	13,11	14,31	16,05	10,03	9,08	32,68	33,34	24,43	31,23	171
Баре, трстици и рибњаци (%)	63,95	25,33	14,61	11,08	9,13	4,95	6,04	4,16	5,64	12,85	16,66	18,24	29

Извор: www.stat.gov.rs и прорачун аутора

Таб. 2 Структура коришћена пољопривредног земљишта
у власништву породичних газдинстава у Војводини
Table 2 Structure of agricultural land owned by family farms in Vojvodina

Начин коришћења Пољ. површина (%)	Године													
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009		
Оранише (%)	91,64	93,63	94,03	94,06	94,05	94,17	95,32	95,67	93,53	93,29	94,17	93,82		
Воћњаци (%)	0,35	0,27	0,40	0,56	0,73	0,83	1,07	1,13	1,05	1,10	1,13	1,08		
Виногради (%)	2,05	1,65	1,79	1,71	1,64	1,42	1,09	0,94	0,80	0,74	0,67	0,57		
Ливаде (%)	2,69	2,26	1,75	1,74	1,40	1,24	1,05	0,98	1,04	1,25	1,29	1,64		
Пашњаци (%)	2,40	1,79	1,76	1,73	1,96	2,21	1,29	1,16	3,44	3,27	2,28	2,43		
Баре, трстици и рибњаци (%)	0,86	0,40	0,27	0,20	0,23	0,13	0,17	0,13	0,15	0,34	0,46	0,47		

Извор: www.stat.gov.rs и прорачун аутора

диспаритету цена пољопривредних производа у односу на инпуте, крајње неизвесним условима пласмана и неповољним условима кредитирања, без обзира на подстицаје од стране државе, тешко могу да се упусте.

Коришћење ораничних површина породичних газдинстава

Оранице су биле и јесу најзначајнији и најстабилнији начин коришћења пољопривредног земљишта породичних газдинстава у АП Војводини. Према подацима из 2009. године ова газдинства располажу са скоро 78% укупних ораничних капацитета покрајине, што је за 10% више од учешћа које су ова газдинства имала у периоду 1996-2005 (Бошњак и Родић, 2010а).

Расположиви укупни фонд од 1.223.492 ха ораница и релативно повољни климатски услови представљају значајан производни потенцијал који породичним газдинствима омогућава гајење великог броја усева различите намене. Ипак, анализа структуре коришћења ораница показује (таб. 3) да породична газдинства оранице користе екстензивно. Преко 68% ораничних површина породична газдинства користе за гајење жита, око 20% за гајење индустријског биља, док је гајење поврћа и крмног биља на нивоу од свега 5%. Посматрано и у дужем периоду жита су најзаступљенији и најстабилнији усеви на породичним газдинствима. Учесће ове групе усева се у периоду 1955-2009 смањило за само 5% (131.056 ха). Истовремено је учешће индустријског биља повећано за нешто више од два пута (130.303 ха) па се може рећи да на породичним газдинствима у Војводини жита уступају (додуше споро) место у структури сетве индустријском биљу, што се може оценити као позитиван процес, али недовољан и по обиму и по динамици промена. До ових промена долазило је из различитих разлога. У ранијем периоду то је била последица изградње прерађивачких капацитета, а касније је пресудан фактор постала економска мотивисаност произвођача (захваљујући конкурентности индустријског биља на тржишту), односно бољег односа прерађивача према сопственој сировинској основи (Бошњак и Родић, 2010б).

Анализа коришћења ораничних површина породичних газдинстава показује да интерес за производњом поврћа слаби у односу на период 70-тих и 80-тих година прошлог века, тако да су у последњој деценији посматраног периода површине под поврћем враћене скоро на ниво из 50-тих и раних 60-тих. Како је поврће интензивна група усева, уочене тенденције се не могу оценити као позитивне, тим пре што се зна да је ниво дохотка који може да се оствари у производњи поврћа изнад оног који се може остварити производњом других група усева.

Табела 3. Структура коришћена ораница породичних газдинстава у Војводини
Table 3 Structure of arable land owned by family farms in Vojvodina

Начин коришћења	Године													
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009		
Оранице (000 ха)	1250	1183	1079	1042	986	949	933	918	1030	1064	1102	1223		
Групе усева	% учешћа													
Жита	73,33	82,00	77,07	71,37	72,69	75,65	78,94	75,06	76,06	69,61	67,22	68,33		
Инл. биље	9,81	6,25	6,93	9,49	11,55	8,47	6,63	11,13	11,20	16,02	20,09	20,67		
Поврће	4,43	4,35	6,18	6,69	7,65	8,05	8,12	8,22	7,18	7,25	6,08	5,11		
Крмно биље	6,64	7,02	8,76	7,90	7,58	6,65	6,04	5,38	4,86	5,26	5,56	5,31		
Утари и необ. оран	1,78	0,37	1,04	4,53	0,49	1,14	0,23	0,17	0,67	1,80	0,98	0,54		
Остало	0,02	0,00	0,01	0,02	0,03	0,05	0,04	0,05	0,03	0,06	0,07	0,07		
Усеви	% учешћа													
Пшеница	31,96	30,41	12,93	20,40	13,97	14,33	11,83	18,44	21,16	18,90	14,88	16,62		
Кукуруз	40,75	45,51	55,61	46,69	50,63	55,74	62,59	53,59	51,73	47,13	48,59	47,77		
Шећ. репа	2,38	1,98	1,30	2,22	2,62	1,67	2,21	3,81	1,48	1,525	2,50	2,36		
Сундокрет	3,43	2,10	3,65	5,98	7,42	5,66	2,10	5,65	7,81	7,30	10,85	9,23		
Соја	0,00	0,05	0,01	0,01	0,03	0,08	0,86	0,85	0,93	6,08	5,68	7,43		
Остало	21,47	19,95	26,51	24,70	25,33	22,52	20,41	17,67	16,90	19,08	17,50	16,58		

Извор: www.stat.gov.rs и прорачун аутора

Слична је ситуација и са крмним биљем, које породична газдинства гаје на изузетно малим површинама, а што је директна последица промена у обиму и структури сточног фонда у покрајини. Мале површине под крмним биљем, које су, такође, својеврсан показатељ интензитета коришћења ораница условљава врло слаб интензитет заступљености стоке (Родић, 2006, Бошњак и Родић, 2006, Родић и сар., 2007б, Бошњак и Родић, 2008), који је далеко од нивоа који имају развијене земље.

Констатовано повећање ораница у Војводини, уз значајно смањење сточног фонда, треба да забрине јер указује на озбиљно нарушавање биланса између биљне и сточарске производње (Бошњак и Родић, 2006, Родић и сар., 2007б, Бошњак и Родић, 2011) чиме се ограничава могућност интензивнијег коришћења ораница, а тиме и земљишних ресурса у целини и самим тим генерисања виших нивоа дохотка за породична газдинства. Са друге стране, нарушен однос биљне и сточарске производње дугорочно представља озбиљну претњу одрживом развоју пољопривреде, који је стратешки циљ развоја и наше земље (Rodić et al, 2007a), јер се без одговарајућих количина органских ђубрива озбиљно угрожава квалитет земљишта, као основног ресурса за пољопривредну производњу (Бошњак и сар., 2007, Родић и сар, 2008) .

Ако се посматра коришћење ораница са аспекта заступљености појединих усева, може се констатовати да 83% ораница пољопривредних газдинстава у покрајини у 2009. години ангажује пет основних ратарских усева (кукуруз 48%, пшеница 17%, сунцокрет 9%, соја 7% и шећерна репа 2%) (таб.3).

Кукуруз је изразито доминантан усева код породичних газдинстава, са стабилним учешћем у дужем периоду, док се за производњу пшенице може рећи да је породична газдинства све више напуштају. Ову дугорочну тенденцију не могу да промене другачија кретања у појединим годинама, до којих долази под утицајем цена на тржишту, где породична газдинства, по правилу, врло брзо реагују па су и варирања засејаних површина појединим усевима код ових произвођача израженија него код пољопривредних предузећа. У педесет петогодишњем периоду учешће шећерне репе се незнатно смањило, али је зато учешће сунцокрета повећано за 2,7, а соје чак седам пута, што је сигуран доказ одређеног реструктурирања на породичним газдинствима, али ипак у правцу мање интензивних усева. Зато се промене до којих је дошло још увек не могу оценити као задовољавајуће, посебно не ако се сагледају у светлу могућности које за то постоје. Пре се може рећи да се ради о скромним покушајима реструктурирања, уз задржавање релативно ниског нивоа како капиталне, тако и радне интензивности, што су показала и ранија истраживања (Бошњак и Родић, 1999). Овим добијају потврду и ранија запажања (Богданов, 2007) да највећи број породичних газдинстава расположиве земљишне ресурсе за сада не препознаје као значајан капитал.

Са друге стране, могу се уочити напори произвођача да упркос неповољним економским условима производност земљишта одрже на одређеном нивоу. То потврђује ниво остварених приноса основних ратарских усева (таб. 4). Наиме, приноси које данас остварују породична газдинства у АП Војводини не заостају значајно за приносима које у овом подручју остварују пољопривредна предузећа и задруге. У последњој декади испитиваног периода приноси које остварују породична газдинства су код пшенице и кукуруза нижи за 15%, шећерне репе 6%, соје свега 1%, док су приноси сунцокрета чак и већи за 5%. С обзиром на организациона обележја ових субјеката и њихов дугогодишњи подређен положај, може се рећи да су ове разлике занемарљиве. Екстремне вредности приноса оствариваних на породичним газдинствима у периоду 1951-2010. године и њихово поређење са приносима који су остварени у пољопривредним предузећима показују да су породична газдинства пратила темпо унапређења агротехнике појединих усева у предузећима.

Таб 4. Просечни остварени приноси основних ратарских усева на породичним газдинствима и у пољопривредним предузећима и задругама у Војводини

Table 4 Average yields of basic field crops on family farms and agricultural enterprises and cooperatives in Vojvodina

Усеви	Временски период					
	1951/ 1960	1961/ 1970	1971/ 1980	1981/ 1990	1991/ 2000	2001/ 2010
Просечан принос (kg/ha)						
Породична газдинства						
Пшеница	1.504	2.175	3.787	4.495	3.645	3.672
Кукуруз	2.384	3.761	5.201	5.400	4.514	5.313
Шећ. репа	19.758	29.361	38.389	42.104	34.939	42.122
Сунцокрет	1.162	1.690	1.858	2.017	1.836	2.137
Соја	1.154	1.195	1.632	1.944	1.915	2.487
Пољопривредна предузећа и задруге						
Пшеница	2.091	3.438	4.699	5.219	4.260	4.243
Кукуруз	3.027	5.075	6.334	6.145	4.931	6.224
Шећ. репа	22.500	36.924	44.238	42.980	33.741	44.635
Сунцокрет	1.258	2.017	2.109	2.198	1.801	2.032
Соја	1.012	1.178	1.854	2.039	1.981	2.520

Извор: www.stat.gov.rs и прорачун аутора

Чињеница је да приноси основних ратарских усева у Војводини значајно заостају за приносима у већини земаља ЕУ (Бошњак и Родић, 2010ц), што наше произвођаче чини мање конкурентним на међународном тржишту. Томе свакако доприноси чињеница да се изузетно мали проценат површина у АП Војводини наводњава, али је то још један од проблема који не може бити решен у кратком року и без значајнијих системских мера подршке оваквој врсти инвестирања.

За очекивати је да све значајније активности саветодавних служби, уз повољније инпут-аутпут односе допринесу повећању ефикасности производње на породичним газдинствима. Поред тога, развој тржишта земљиштем требало би да омогући његову реалокацију ка ефикаснијим произвођачима, чиме би се створили услови за интензивније (али одрживо) коришћење земљишних ресурса и за веће искоришћење могућности повећања дохотка по јединици површине, а тиме и дохотка комерцијалних породичних газдинстава. Овај процес, наравно, мора бити праћен мерама аграрне политике које ће наћи решење за некомерцијална газдинства која у овом моменту на извесан начин држе замрзнутим тржиште земљиштем, а пољопривреду покрајине чине и радно и капитално неинтензивном и неефикасном.

Закључак

Породична газдинства су најзначајнији субјекти у организовању пољопривредне производње у АП Војводини. Њихова релевантност за укупну пољопривреду покрајине расте у последње две деценије и враћена је на ниво из педесетих година прошлог века. Она располажу значајним земљишним ресурсима релативно доброг квалитета, које у овом моменту, упркос извесном реструктурирању, не користе у довољној мери. Упркос повољним агроколошким условима за различите гране пољопривредне производње, учешће воћњака и винограда у структури коришћења пољопривредних површина је изузетно ниско, а однос биљне и сточарске производње нарушен у мери која не гарантује могућност дугорочно одрживог управљања земљиштем.

У интензивним површинама доминирају оранице, али се њихово коришћење не може оценити као задовољавајуће јер се оне првенствено користе за производњу жита и мање интензивних индустријских усева, док је учешће површина под поврћем и крмним биљем изузетно ниско.

Ипак, уочавају се и одређене позитивне промене, пре свега у смислу уступања места пшенице у структури сетве индустријским усевима, као и у погледу достигнутих приноса основних ратарских усева, где се може уочити смањење разлика у приносима између породичних газдинстава и пољопривредних предузећа.

Простора за даље интензивирање свакако има. Повећање броја стоке, површина под наводњавањем или површина под дугогодишњим засадима објективно се може сматрати нереалним циљем за дате друштвено-економске услове, бар у краћем року. Међутим, повећање површина под интензивнијим индустријским усевима и поврћем или пак значајније повећање семенске производње свакако могу бити реалност, као и даље повећање приноса код већине усева. Већ и то би омогућило знатно боље коришћење расположивих земљишних ресурса и стицање већег дохотка по јединици површине. У недостатку других ресурса и бројних ограничења за диверзификацију дохотка на газдинству овако стечени доходак могао би донекле да ублажи сиромаштво са којим се све озбиљније суочавају породична газдинства.

Литература

1. Blandford, D., Hill, B. (2005): Structural Change And Public Policies In Eu Agriculture: An Overview, In Thematic Proceedings of the XIth Congress of the EAAE, Copenhagen, Denmark, August 24-27, 2005.
2. Богданов, Н., Божић, Д. (1996): Производни капацитети породичних газдинстава Србије, Зборник резимеа реферата са II Међународног скупа Власински сусрети 96, Пољопривредно домаћинство, обнова и развој села, Виђења бр. 2, Београд, стр. 155-156.
3. Богданов, Н. (2007): Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија, УНДП и Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд.
4. Божић Д., Мунћан П., Богданов Н. (2004): Промене у поседовној структури земљорадничких газдинстава Србије, Економика пољопривреде, бр. 3-4, Београд, стр. 323-333.
5. Божић, Д., Мунћан, П., Богданов, Н. (2006): Економско-социјална обележја породичних газдинстава Србије, Економика пољопривреде, тематски број: 399-408.
6. Божић Д., Богданов, Н., Шеварлић, М. (2011): Економика пољопривреде, Пољопривредни факултет Земун.
7. Бошњак, Д., Милић, Д. (1996): Односи производних фактора на приватном сектору, Зборник Матице српске са друштвене науке 101: 211-221.
8. Бошњак, Д. (1997): Поседовна структура газдинстава СР Југославије, Југословенско друштво за проучавање земљишта, Нови Сад.

9. Бошњак, Д., Родић, В. (1999): Обележја ратарске производње у Војводини и могућност њеног преструктурирања, *Агроекономика* 28: 93-105.
10. Бошњак, Д., Родић, В. (2006): Заступљеност стоке као један од фактора стабилности приноса у ратарској производњи, *Савремена пољопривреда* 55 (1-2): 55-61.
11. Бошњак, Д., Лучић, Ђ., Родић, В., Жутић, В. (2007): Организација производње и коришћење стајњака у пољопривреди АП Војводине, *Савремена пољопривреда* 56 (1-2): 189-197.
12. Бошњак, Д., Родић, В. (2008): Регионална дисперзија и интензитет заступљености стоке у Србији, *Савремена пољопривреда* 57(3-4): 164-170.
13. Бошњак, Д., Родић, В., Супић, Н. (2008): Производни показатељи сточарске производње у Војводини, *Савремена пољопривреда* 57 (1-2): 62-70.
14. Бошњак, Д., Родић, В. (2010а): Оранице у Србији – капацитети, размештај и начини коришћења, *Пољопривредни факултет Нови Сад*, 2010.
15. Бошњак, Д., Родић, В. (2010б): Економска анализа производње соје у Војводини, *Ратарство и повртарство* 47(1):193-202.
16. Бошњак, Д., Родић, В. (2010ц): Конкурентност основних ратарских усева у Војводини, *Ратарство и повртарство* 47 (2):607-612.
17. Бошњак, Д., Родић, В. (2011): Коришћење ораница у функцији развоја ратарске производње у Војводини, *Зборник сажетака XV Међународног научно-стручно савјетовања агронома Републике Српске*, 22-25. март 2011. године у Требињу, стр. 54.
18. Буквић, Р.М. (2003) Финансијски положај и ефикасност пословања пољопривреде Србије у транзицији - 1990-2002; У „Компатибилност аграрне политике СЦГ и заједничке аграрне политике ЕУ“, Београд: ИЕП, стр.129-156.
19. Васин, Ј., Секулић, П. (2005): Плодност земљишта у Војводини, *Економика пољопривреде* 52(4): 495-503.
20. Вукоје, В., Зекић, В. (2010): Економски положај пољопривредних предузећа у Војводини (2001-2009), *Економика пољопривреде* 57(3): 411-424.
21. Goddard, E, Weersink, A. C., Turvey, C G (1993): Economics of structural change in agriculture, *Canadian Journal of Agricultural Economics* 41: 475-86.
22. Јевђовић, М. (1978): Конституисање и проширење земљишног фонда друштвених газдинстава, *Основни правци развоја агро-индустријског комплекса у САП Војводини*, *Пољопривредни факултет Нови Сад*, стр.18-23.

23. Novković, N., Rodić, V., Zoranović T. (1995): Agricultural Enterprises and Private Farms in the Federal Republic of Yugoslavia: A Comparative Analysis of the Present State and Prospects, 44th EAAE Seminar, Thessaloniki, Book of abstracts.
24. Новковић, Н., Родић, В. (1996): Анализа стања и могућности развоја сељачких газдинстава у СР Југославији, Зборник Матице српске за друштвене науке, свеска 101:189- 199.
25. Пејановић, Р. (2007): Велика и мала газдинства у пољопривреди Републике Србије, Зборник Матице српске за друштвене науке 123:205-218.
26. Рајић, З., Јелић, С., Живковић, Д., Ралевић, Н. (2007): Управљање ресурсима на породичним газдинствима, Економика пољопривреде 54(3): 359-368.
27. Родић, В. (2006): Утицај инструмената заштите животне средине на на сточарску производњу, Савремена пољопривреда 55(1-2): 42-47.
28. Rodić, V., Bošnjak, D., Vukelić, N. (2007a): Sustainability of agricultural land management in the Autonomous Province of Vojvodina, In Thematic Proceedings Development of Agriculture and Rural Areas in Central and Eastern Europe, EAAE and Serbian Association of Agricultural Economist, pp: 429-437.
29. Родић, В., Супић, Н., Коларов, М. (2007б): Заступљеност стоке као индикатор притиска сточарске производње на животну, Савремена пољопривреда 56 (3-4):147-157.
30. Sarris, A., Doucha, T., Mathijs, E. (1999): Agricultural Restructuring in Central and Eastern Europe: Implications for Competitiveness and Rural Development, Canadian Journal of Agricultural Economics 26(3): 305-329.
31. Томић, Д., Гулан, Б., Умићевић, Б. (2005): Земљиште – ресурс будућности, Економика пољопривреде 52(4):421-429.

Примљено: 20.11.2011.

Одобрено: 12.12.2011.

UDC: 332.34:631.115.11(497.113)

**LAND RESOURCES AS A FACTOR OF INCREASING THE
INCOME OF FAMILY FARMS IN THE AUTONOMOUS
PROVINCE OF VOJVODINA**

Danica Bošnjak, Ph.D., Vesna Rodić, Ph.D.
Faculty of Agriculture Novi Sad, Serbia

Summary

The most important entities in the organization of agricultural production in Serbia in general, as well as in Vojvodina, are family farms. These subjects own the most of the productive capacities in agriculture, most notably agricultural land. Nowadays, family farms in Vojvodina have 73% of total agricultural land, and 77% of the arable land in this production area.

Research in this paper focuses on changes in land resources and their utilization. The main aim of the paper is to point out insufficient utilization of agricultural land and the possibility of its more intensive use, as a significant factor of increasing the income of family farms.

Key words:

Author's address:

Dr Danica Bošnjak
Poljoprivredni fakultet
Trg Dositeja Obradovića 8
21000 Novi Sad
e-mail: danicab@polj.uns.ac.rs